

HAYDN-BEMUTATÓ KOLOZSVÁRON

Kolozsvar közép-európai viszonylatban is egyik legrégebbi zeneiskolával dicsekedhet. Az 1819. június 8-án megalakult Muzsikai Egyesület keretében még abban az évben megszervezték a zeneiskolát és július elsején megkezdődött a tanítás. A fiatal intézmény vezetősége már tevékenysége elején különös érdeklődést tanúsított Haydn művészete iránt. A második iskolai év elején (1820. szeptember 29-én) az intézet növendékei kilenc műsorszámból álló hangverseny keretében mutatták be előhaladásukat. Ezen a hangversenyen Haydn *Évszakok* c. oratóriumából is adtak elő három kórust, a nyomtatott műsor szerint az elsőt magyarul.¹ 1821. január 6-án hangzott el nyilvánosan az első kórus a *Teremtés* c. oratóriumból.² Egy kéziratot tenorszólam arról tanúskodik, hogy a *Teremtés* egyik kórusát (Die Himmel erzählen — Az egek beszélnek) ugyanabban az évben magyarul tanulta az énekkar, és talán a januári hangversenyen így is énekelte.³

*

Amikor tehát 1838-ban Ruzitska György, az iskola igazgatója merész lépéssel elhatározta a teljes *Teremtés* bemutatását, Haydn oratóriumművészete már nem volt egészen ismeretlen a kolozsvari zenekedvelők és elsősorban a Muzsikai Egyesület tagjai előtt, akiknek hivatalból biztosították az egyesület által rendezett hangversenyek látogatását.

Az első lépés természetesen a kótaanyag beszerzése volt. Ruzitska maga tett szert a partitúrára. Két forrásunk is arra mutat, hogy a zenei anyag Szebenből került az intézethez.⁴ Az intézet irattárában található nyugta szerint Ruzitska 1838. október 22-én 12 frt. 30 kr.-t fizetett Latabár Endrének a *Teremtés* nyomtatott partitúrájáért.⁵ Latabár valószínűleg a közvetítő szerepét játszhatta.

¹ Kolozsvari Zene-Conservatorium (KZC), I. Műsorgyűjtemény a RTA 3. sz. kolozsvari fiókkönyvtárban, 2905. sz. alatt. 6B. sz. műsor. Az *Évszakokból* Kolozsvárt először 1804. január 11-én a színelőadás előtt és után adtak elő egy-egy karéneket. L. FERENCZI ZOLTÁN: *A kolozsvari színészet és színház története*. Kv. 1897. 139. 2. sz. jegyzet.

² KZC I. 6a. sz. műsor.

³ RTA 3. sz. fiókkönyvtár, beosztatlan anyag; 1821. jún. 18-i dátummal.

⁴ KZC V. ÜRMÖSSY LAJOS: *A conservatorium története*. 1892. Kézirat. 2907. sz. 61. l., valamint RUZITSKA LAJOS: *A kolozsvari zenekonzervatórium és Ruzitska György*. Zenetudományi Tanulmányok I. 606. — A partitúra egyébként kétnyelvű: német és angol.

⁵ Gh. Dima Zeneművészeti Főiskola régi iratai 1838, II. csomag (továbbiakban csak az évszám, utána római számmal a csomag, a nevezőben arab számmal az akta száma) 31. sz.

A zenekari szólamok, szólóénekek, kórusanyag kiírására tanár, diák és kívülálló egyaránt készséggel vállalkozott. Az ellenszolgáltatásért másolók nagyobb részben közvetlenül a bemutató előtt vették fel járandóságukat.⁶

A nagy eseményre, a bemutatóra 1839. április 5-én került sor.⁷ A konzervatóriumnak ezt a kimagasló szereplését megelőzte a szebeni szász zeneegyesület nem egészen két héttel korábbi fellépése. Szebenben azonban a Teremtésből csak egyetlen kórust (Stimmt an die Saiten) adtak elő, a teljes mű bemutatója jóval később, 1862-ben zajlott le.⁸

*

Az április 5-i bemutatónak olyan nagy volt a sikere, hogy öt nap múlva az előadást meg kellett ismételniük.⁹ A hangversenyről Ürmössy Lajos az akkor még meglevő jegyzőkönyvek alapján így számol be kéziratos munkájában:

„A conservatorium zenészeti évkönyvében örök időkre fel lesz jegyezve a Teremtés előadása. Az igazgató, hogy Heyden (!) remek művét előadhassa, énekesek után kellett nézni, (!) mivel több énekes kívántatott ide. Az ezen darabra szükségeltető jobb énekesnek (!) meghívása Jonás Ferencz és Gyulai Ferenczre bízott. Mint az április 14-i jegyzőkönyvből látható, az előadás megtörtént. Elnök köszönetet mondott az igazgatónak s közreműködő tagoknak a kifogástalan előadásért. Kár, hogy a közreműködők nevei nincsenek felemlítve. Általában a conservatorium levéltárában egy koncert programot sem találtam — legalább ez évig. Anyagi haszon is nagy volt a mű előadásából, mert a fenn jelzett ülésben 427 forintról számolt be az igazgató. Kétszeradták egymás után elő.”¹⁰

Amint látható, elég nagyvonalúan, „hivatalos hűvösséggel” tért napirendre a dolog felett. Feltűnő ebben a beszámolóban a viszonylag fontos mozzanatok hiánya.

A korabeli időszaki sajtótermékek közül mindössze az Erdélyi Híradó foglalkozott az eseménnyel. Szerencsére a cikk írója sokkal jobban ismerte a részleteket, legalábbis nagyobb fontosságot tulajdonított nekik, mint az intézet jegyzője. Így értesülünk a szövegről, és minden kétséget kizáróan megfogalmazta azt is, hogy a bemutató az oratóriumot magyar szöveggel énekelte. Ezt egyébként a bemutató plakátja is kiemelte.¹¹ Ezzel a teljes bemutatás mellé az *anyanyelvű* előadás is felsorakozik, és így az esemény kettős jelentőségűvé nő. Íme, az Erdélyi Híradó beszámolójának fontosabb része:

⁶ 1838. II/84, 1839. I/37, 39, 42, 44, 45.

⁷ KZC I. 15a műsor. A bemutatót futólag említi dátum nélkül két alkalommal is LAKATOS ISTVÁN. I. *A muzikus-Ruzitskák Erdélyben*. Erdélyi Tudományos Füzetek 111. 1939. 9. — valamint *Egy erdélyi muzikus vallomása*. Erdélyi Ritkaságok 3. sz. Cluj—Kolozsvár 1940. 9. Dátummal szerepel RUZITSKA LAJOS i. m. 606.

⁸ L. *100 Jahre Musikvereine-Hermania*. H. és é. n. 1839. március 24-i műsor fénymását a 63. valamint a 68. l. Az említett egyesület egyébként első hangversenyét 1839. február 17-én tartotta és akkor is énekeltek egy Haydn-kórust a Teremtésből (Die Himmel erzählen). L. i. m. 78.

⁹ KZC I. 15b műsor. Ruzitska is említi ezt a dátumot, i. m. 606.

¹⁰ ÜRMÖSSY i. m. 64.

¹¹ „A' megérthetés' könnyítése tekintetéből a' költemény legelőször most tétetvén magyar nyelvre (az én kiemelésem, B. A.), kinyomatott, melyben a' hangászati darabok száma is ki van jelezve, melly számok rendre a' mint következnek kitéve láthatók leendnek, hogy a' hallgatók az éneklendő darabok szavait szemmel is követhessék. —” I. KZC I. 15a műsor.

„Ápr. 5kén a' kolozsvári conservatorium által a' városi táncz teremben adatott Heyden »Teremtés« című nagy oratoriuma. A' számos és mívelt közönség teljes helybenhagyásával méltánylotta e' remek' s nehéz muzsikai darab előadásában városunkban a' hangászat sebes előmenetelét, 's ebben igazgató Ruzitska úr buzgó fáradozása sikerült érdemeit. Ezen költemény szavai magyar nyelven énekeltettek. A' főbb szerepeket énekelték: Gyergyai Ferenc (Uriel), Malom Luiza (Gabriel), Schell Mihály (Raphael), Frits Ferdinánd (Ádám), Schmidt Julia (Éva). Az angyalok kardaljait nagy részint az ének oskola nevendékei énekelték. — Ezen nagy oratoriumot a' conservatorium tagjai közkívánatára a' tegnapi napon ugyancsak a' tele volt táncz teremben még nagyobb gyakorlottsággal, 's a' közönség élénk helybehagyásával (!) adták elő.”¹²

*

Mint az Erdélyi Híradó beszámolójából kiderül, az intézet növendékei énekelték a kórusokat. Az intézet irattárában levő nyugták alapján megállapítható, hogy a hangverseny megelőző hónapokban az első évben 19, a második és harmadik évben pedig összesen 13 növendék járt az énekórákra. Igaz, hogy a harmadévesek február végén befejezték tanulmányaikat, de feltételezhetően a hangversenyen még részt vettek. Az Erdélyi Híradó beszámolójának az a kitétele, hogy a kórusrészeket „nagy részint” énekelték az iskola növendékei, azt mutatja, hogy a konzervatórium ún. működő tagjai közül is énekelhettek néhányan az alkalmi együttesben. Az előbbieken alapján a kórus létszámát hozzávetőlegesen 40-re tehetjük.¹³

A zenekar összetételével, létszámával kapcsolatban semmilyen utalásunk nincs, s így bizonyos mértékig csak találgathatunk. A hangszeres növendékek száma a hangverseny idején összesen 35 volt.¹⁴ Ugyanebben az időben az intézetben 5 tanár végzett nevelői munkát. Közülük Gross-Péter József énekszakos volt,¹⁵ Schell Mihály szólistaként szerepelt, a zenekarban tehát legjobb esetben hárman játszhattak: Bruckstuhl József, Tirtzka János (hegedűt, fagottot tanított ebben az időben) és Sallmen Mihály.¹⁶

A konzervatórium alapszabályai már az alakulástól kezdve kötelezték nemcsak a tanárokat, hanem az ún. muzsikáló vagy működő tagokat is az intézet nyilvános előadásain való részvételre.

Az intézet könyvtárában ma is megtalálható a bemutató alkalmára másolt zenekari szólamanyag.¹⁷ A partitúrában előírt hangszerek mindegyike előfordul ebben az anyagban. A szólamanyag alapján a zenekar létszáma 39-re tehető, ha feltételezzük, hogy a bemutató óta eltelt idő alatt ebből az anyagból semmi sem kallódott el.

A hangversennyel kapcsolatos elszámolás egyik nyugtája arról tanúskodik, hogy a második előadásra 5, erre az alkalomra felkért idegen (való-

¹² Erdélyi Híradó, 1839. április 11. A Honművész az EH alapján ismerteti az eseményt. I. Honművész: 1839. 264.

¹³ 1839. I/53. Ürmössy utal a működő tagok szereplésére.

¹⁴ 1839. I/50. A 35 növendékből 5 hegedűs, 3 fagottista, 9 klarinétos, 6 trombitás, 12 fuvolás.

¹⁵ 1839. I/53.

¹⁶ 1839. I/46, 47, 48, 49, 52. A korábbi két hangszeres tanár javadalmazását osztották meg a hangszeres tanárok között.

¹⁷ IX. 30, 89.

színüleg katonazenekari) muzsikuskak 1—1 forintot fizettek közreműködésükért.¹⁸

A konzervatóriumnak egy 1840-es leírásából kiderül, hogy muzsikáló tagjainak száma (1840 első felében) 39 volt, felszerelése pedig egy 50 tagú együttesnek felelt meg (55 hangszer, kótaállványok, székek).¹⁹ Mindezek alapján feltételezhető, hogy a zenekar létszáma szintén 40 körül lehetett, s a korabeli, helybeli igényeket viszonylag jól kielégíthette. A teljes együttes létszáma, szólistákkal, 80—85-re tehető.

Az intézet vezetősége ismerte az akkori és korábbi külföldi bemutatókon, előadásokon szereplő együttesek számbeli arányát, és a bemutató plakátján előre mentegetőzött, hogy nem tudott azokhoz hasonló nagy együttest biztosítani.²⁰

Végeredményben a hangversenyről nem maradt fenn szakember bírálata. Az Erdélyi Híradó méltatása elég szűkszavú és általános. Ismerve azonban Ruzitska György felkészültségét, igényességét, feltételezhetjük az alapos előkészületet, s indokoltnak vehetjük a sikert. Ezt igazolja egyébként az is — mint előbb már említettem —, hogy a bemutató után öt nappal ismét előadták az oratóriumot, az elsőhöz hasonló nagy érdeklődés mellett.²¹

Mint Ürmössy megjegyezte, a siker anyagiakban is nagy volt. A két hangversennyel kapcsolatos elszámolásból kiténik, hogy a 427 frt. 18 kr. bevétel²² elég jelentős része az előadás költségeit fedezte. Partitúra, másolások, világítás, nyomdaköltség (500 db szöveggönyv, plakátok, belépőjegyek stb.), vendégzenészek járandósága — végeredményben 139 frt. 28 kr.-t emésztett fel. A maradék 287 frt. néhány krajcár azonban így is egy teljes óraszámú dolgozó tanárnak majdnem egész évi fizetését biztosította, és ez az intézet életében nagy könnyebbséget jelentett. Érdemes összehasonlítani a korábbi két év hangversenyjövendelmét a bemutató évével:

1837	430 frt.
1838	604 frt. 23 kr.
1839	1308 frt. 47 kr. ²³

Ezt a kétszeresnél, illetve háromszorosnál is magasabb bevételt a Nemzeti Társalkodóban megjelent cikk írója is a Teremtés bemutatójának és megismétlésének tulajdonította.²⁴

*

¹⁸ 1839. I/55. Két hegedűs, egy-egy oboista, kürtös, trombitás.

¹⁹ Nemzeti Társalkodó, 1840. II. 2—3.

²⁰ KZC I. 15a. „H a y d n J o' s e f-nek, a' hangászat' halhatatlan atyjának ezen világszerte ismeretes, és szinte félszázad óta mindig növekedő tetszéssel fogadott remeke Kolozsvárt először csak most adatik elő (az én kiemelésem, B. A.) nevezetes költséggel, és sok nehézség legyőzése után. A' kolozsvári Conservatorium nem versenyezhet azon előadásokkal, melyek a' külföld fővárosaiban tétettek, hol 800 és több hangászati személyzet is kiállítható; de maga részéről mindent megtett mi tehetségében állott arra, hogy az itt feltehető kívánatnak megfelelhessen, annak bebizonyítására, hogy célját, t. i. a' felsőbb hangászat' tökéletesítésit és terjesztésit, mindig szeme előtt tartja, s' azt elérni törekedik.”

²¹ Uo. 15b — valamint az Erdélyi Híradó i. h. és Ruzitska Lajos i. m. 606.

²² 1839. I/58.

²³ Nemzeti Társalkodó, i. h. 2.

²⁴ Az első előadás helyárai: 40, 20 és 10 kr. A másodikra lényegesen felemelték: földszint különbség nélkül 1 frt. karzat 30 kr. A szöveggönyv pedig az első előadás 10 és 6 krajcárja helyett 25 és 15-be került. L. KZC I. 15a. és 15b.

A bemutató karmesterét, Ruzitska Györgyöt, viszonylag jól ismeri és számon tartja a magyar nyelvű zeneirodalom.²⁵ Itt tehát felesleges őt külön bemutatni.

A szereplők közül Gyergyai Ferencet és Malom Lujzát ismerjük közelebbről; Schell Mihályról sikerült megállapítanom, mint előbb említettem, hogy a bemutató időpontjában az intézet fúvós tanára volt.²⁶

Malom Lujza kolozsvári születésű fiatal műkedvelő volt.²⁷ Szülővárosában és Désen nevelkedett. Nagy érdeklődéssel figyelte a magyar és idegen irodalom fejlődését, lelkesedett a reformkor eredményeiért. Jól beszélt németül, franciául, angolul, olaszul, és minden valószínűség szerint románul is. Fordított prózai munkákat és költeményeket egyaránt; egy idő után maga is írogatott. Munkáinak egy része a korabeli sajtóban napvilágot is látott. Döbrentei Gábor és mások is buzdították az írásra. Irodalmi érdeklődése mellett szépen zongorázott, orgonált és énekelt. Egy idő után a kolozsvári hangversenyek állandó szereplő alakja volt és jótékony célra gyakran közreműködött.²⁸

A negyvenes évek kolozsvári társadalmi életének fiatal tagja volt. Brassai Sámuel gyakran megfordult házuknál. Liszt Ferenc első kolozsvári hangversenye alkalmával felkereste, meghallgatta játékát és elismeréssel nyilatkozott róla.²⁹

Életének eseményeiről 1836-tól kezdve naplót vezetett; ez, sajnos, elcallódott vagy lappang valahol.

Szinnyei idézett munkájának megjelenése után közzétett leveleiből kiderült, hogy szenvedélyes operalátogató volt, szabad idejét olvasás és írás mellett zenélésre fordította: „Én mindig azon igyekszem, hogy egy órám se teljék el foglalkodás nélkül, kezemben mindig vagy kézi munka, vagy könyv, toll, vagy hangszer, amikor magamra vagyok.”³⁰ Négy évvel később keltezett levelében már a zene került első helyre: „... hangművek betanulásával és olvasással, írogatással töltöm be üres óráimat.”³¹

Műsorán szereplő darabokkal kapcsolatban csupán utalásaiból szerezhetünk tudomást. Székely Imre táncaival óhajtotta fogadni Döbrentei Gábort, máskor a házukban megfordult lengyel menekült kedvéért mazurkát játszott; a Pákey-családnál pedig egy alkalommal „magyar nemzeti dalt” és „olasz trillák”-at énekelt.

Otthonukban kamarazenéléssel, olvasással, sőt filozófiai kérdések megvitatásával töltötte estéit egy szűkebb baráti kör.

Kéziratban maradt versei közül nem egy zenei hatást mutat.³²

²⁵ L. BARTALUS ISTVÁN írását Ruzitskáról az Ország Tükre 1864. január 21-i számában; ISOZ KÁLMÁN: R. Gy. Jelentés a M. N. Múzeum 1912. évi állapotáról, 1913. 392.; LAKATOS ISTVÁN előbb idézett 1939- és 1940-ben, RUZITSKA LAJOS 1953-ban megjelent, idézett munkáját.

²⁶ 1839. I/49.

²⁷ SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*, VIII. Bp. 1902. 466–7. Született 1821-ben.

²⁸ VERSÉNYI GYÖRGY: *Malom Luiza*. Erdélyi Múzeum, 1898. 490.

²⁹ REXA DEZSŐ: *Malom Luiza levelei Döbrentei Gáborhoz*. Irodalomtörténeti Közlemények 1907. 95. VERSÉNYI i. m. 490.

³⁰ Uo. 107. 1840. okt. 11.

³¹ Uo. 375. 1844. szept. 13.

³² A tavasz: téma négy változattal; Impromptu, Madrigál, Emlékvers: zenei szavak tréfás felhasználásával stb. L. Versényi i. m. – valamint a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kz. 408. sz. 20, 25–26, 42. 1.

Hogy a Teremtés bemutatása előtt szerepelt-e a konzervatórium hangversenyein, nem tudtam megállapítani. 1835-ben Malonné és leánya tagja volt a kolozsvári Muzsikai Egyesületnek. A negyvenes években viszont többször segítette ki az intézetet: „Mióta a farsang eltelt, igen zajtalan egyszerű életet élünk itt, csak a' m[usikai] conservatorium ad hetenként zenéket. Követséggel jönnek minket, kik énekelni szoktunk, együttműködésre meghíni, aztán jól betanulja az ember darabjait, egy kis félelmet nem tud le győzni, míg el nem kezdi, és énekel szinte üres padok előtt, mert a' közönség lármáz ugyan, hogy nincs időtöltés, 's ha a' nem igen fényes körülmények közt levő conservatorium koncerteket adna, mi szívesen pártolnánk, 's midőn minden előkészület meg téve van, olly gyér a' hallgatóság, hogy alig hiszem a' költség fedezésére fordulna elég... a conservatorium harmadik hangversenyében nem énekeltem, csak a másodikban 's negyedikben.”³³

Kár, hogy a Teremtés bemutatójával kapcsolatos részletekről nem olvashatunk naplójából; így nemcsak kívül állók, hallgatók véleményét láthatnók, hanem ízelítőt kapnánk a szereplők vélekedéséből, az előkészületektől kezdve.

Az előadás másik szólistája, Gyergyai Ferenc, Kolozsvárnak köztisztviselő polgára volt. Városi tanácsosi tisztséget viselt, szülővárosát, Kolozsvárt képviselte a kolozsvári és szebeni országgyűlésen. Később lemondott a városi tanácsosi rangról (1840) és mint városi tisztviselő tevékenykedett. Az 1848–49-es szabadságharc idején újból Kolozsvár városát képviselte az országgyűlésen. A világosi fegyverletétel után letartóztatták, majd miután kezeslevelet írt alá, Kolozsvárra engedték. Haynau bukása után a város vezetésében újból szerepet vállalt haláláig.³⁴

A konzervatóriummal való szorosabb kapcsolatáról 1835-től tudunk. Ruzitska Györggyel, apjával, Gyergyai Lászlóval, Erkel Ferencsel, Erkel Józseffel, Schell Mihállyal együtt lépett be az újonnan átszervezett zenei egyesületbe és fizette ki a januári tagdíjat.³⁵ Apja egy időben gondnoka („gazdája”), ő pedig ellenőre és jegyzője volt a konzervatóriumnak.

A Teremtésben való szereplése előtt jóval szép sikerrel énekelte Weber Bűvös vadász c. operájában Max szerepét (1825). Később Rossini Szevillai borbély-ában Almaviva szerepét szólaltatta meg. Szép és kellemes énekét, művészi játékát említi Szinnyei, szereplésével kapcsolatban, idézett kötetében. Hol, mikor, kitől tanult zenét? Egyelőre annyit sikerült megállapítanom, hogy a kolozsvári konzervatórium énekiskolájának 1819–1820-ban tandíj-fizető növendéke volt. Az intézet fennállásának második évében (1820) fúvós hangszeren is tanult játszani Brassai Sámuellel együtt.³⁶

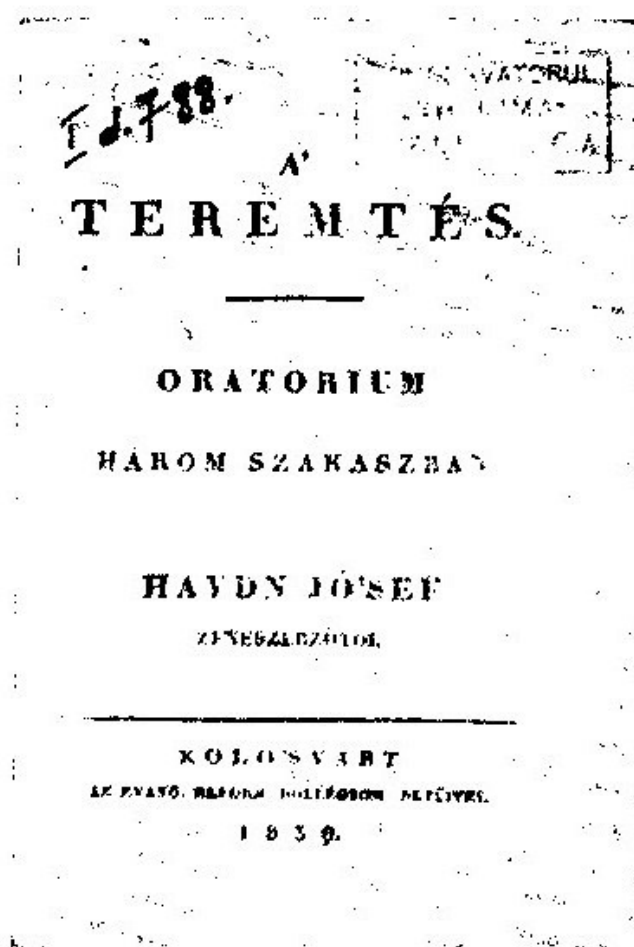
Nyelvtudása révén a konzervatórium életében jelentősebb szerepet játszott. Az intézet által bemutatott nagyobb művek fordítása az ő nevéhez kapcsolódik. Így ő fordította magyar nyelvre Rossini Stabat mater, Mendelssohn-Bartholdy Paulus c. szerzeményét. A kolozsvári színház számára is

³³ REXA i. m. 365, 367.

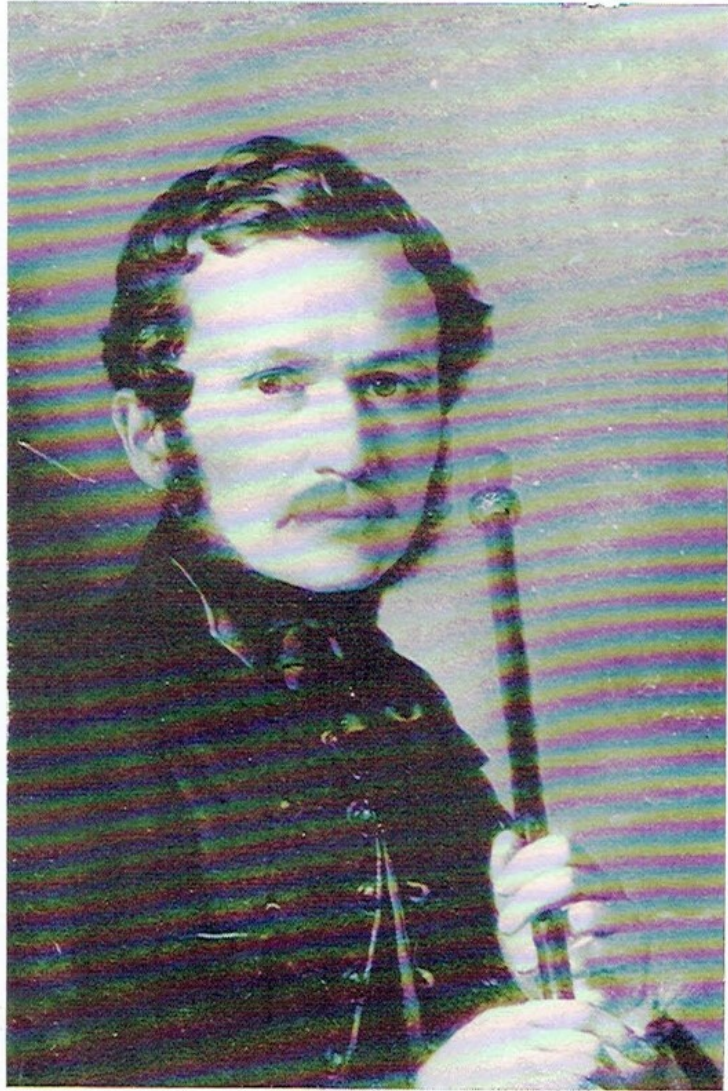
³⁴ SZINNYEI i. m. IV. Bp. 1896. 35–38. hasáb. Szinnyei adatait a család közlése alapján azzal egészíthetem ki, hogy Barabás Miklóssal, a neves festőművésszel igen szívélyes barátságban volt, Barabás meg is festette képmását, s ennek eredetije ma a család tulajdonában van Gyergyai Ferenc professzornál, Marosvásárhelyen. Gyergyai Árpád dr. szíves szóbeli közlése.

³⁵ 1835. I/16.

³⁶ L. az 1819, 1820. évi számadásban a tanulók névsorát. KZC I. 3, 7.



A Teremtés szövegkönyvének kolozsvári kiadása (1839)



Gyergyai Ferenc, a Teremtés kolozsvári fordítója (Barabás Miklós festménye 1837-ből)

Die
S c h ö p f u n g.

In Musik gesetzt
von
Herrn Joseph Haydn,
Doktor der Tonkunst,
Kapellmeister
in wirklichen Diensten Sr. Durchlaucht des Herrn
Fürsten von Esterházy, und der königl. schwed.
musikalischen Akademie Mitglied.

Aufgeführt
von der hochfürstlichen Kapelle
in Eisenstadt den 30^{ten} September 1804.
zum Vortheile der Armen.

Esterház, 1804.
Gedruckt von J. L. Stos, hochfürstl. Buchdrucker.



dolgozott. Donizetti Belizár c. operáját 1842-ben az ő fordításában mutatták itt be.³⁷

Ruzitska Lajos szerint a Teremtés szövegének lefordításával Gyergyai Ferencet és Ruzitska Györgyöt bízták meg.³⁸ Ruzitska György szerepét illetően azonban — néhány apróbb jelenség mellett —³⁹ ellentmond ennek az állításnak az, hogy Ruzitska György 1856-ban németül írta meg önéletírását, vallomásait, tehát, úgy látszik, a bemutató után több mint fél emberöltővel is könnyebben fejezte ki magát így.⁴⁰ Gyergyainak viszont már a bemutató előtti évekből volt fordítási gyakorlata. 1837-ben Kolozsvárt megjelent a külföldi regénytár második kötete, benne Zschokke: Frock Jonathán c. munkája Gyergyai fordításában. 1856-ban pedig, Ruzitska emlékiratainak évében, napvilágot látott a magyar nyelv sajátosságairól szóló könyve. A könyv végén többek között ezeket írta: „Vannak még jegyzeteim... a magyar vers idomáról összhangzásban a zenével” (az én kiemelésem, B. A.). Erről a kérdésről is szándékozott tanulmányt írni.⁴¹

Nem lehetetlen, hogy a Teremtés egyes részleteit, elsősorban a zeneiskola által előadott kórusokat jóval a kolozsvári bemutató előtt már lefordította, s utóbb csak simítgatott rajtuk.⁴²

Szinnyei, aki egyébként jól értesültnek látszik ezekben az apró részletekben, Gyergyai életrajzi adataiban Ruzitskát nem említi társfordítóként.⁴³

Valószínűleg így kell tehát értenünk Gyergyai és Ruzitska megbízatását: Gyergyai lefordítja a mű szövegét, Ruzitska pedig gondoskodik a fordítás technikai részleteiről, nyomtatásban való megjelenéséről.

A fentiek alapján, úgy gondolom, a továbbiakban a fordításról mint Gyergyai munkájáról szólhatok.

*

³⁷ ERŐDI JENŐ—KÜRTHY EMIL—SCHÖPFLIN ALADÁR: Színművészeti Lexikon, II. Bp. é. n. 154—155.

³⁸ RUZITSKA LAJOS i. m. 606. ÜRMÖSSY szerint: „Mivel azonban a hangműnek versei németül voltak írva, annak magyarra fordítását Gyergyai Ferenc és az igazgató válalták (!) magukra”, i. m. 61.

³⁹ A Teremtés partitúrájának III. kötetében Ruzitska György jellegzetes apróbetűs írásával egy német nyelvű bejegyzés olvasható: „In diesem Duette wird die Fagott I-mo Stimme auch in die Violoncell-Stimme mit kleinen Noten geschrieben”. 261. l. — Ez lehet saját magának szánt emlékeztető, vagy utasítás a szólammásolónak, aki nem tudott magyarul.

Ruzitska György 1835. augusztus 12-én nyugtát állított ki négy kóta áráként 50 aranyról, németül. Erre Gyergyai Ferenc magyarul vezette rá az átvételt és a Teleki Jánosnak való átadást három nap múlva. L. 1835. II/35.

⁴⁰ LAKATOS ISTVÁN: Egy erdélyi muzsikus vallomásai. Kv. 1940. 6—7.

⁴¹ GYERGYAI FERENC: A magyar nyelv sajátosságairól. Kv. 1856. 116. Sajnos, a család nem tud semmit ennek a jegyzetnek hollétéről.

⁴² Erre enged következtetni az 1821. január 6-án előadott Haydn-kórus szövege. A kézirat és a később kinyomtatott kóruszöveg összevetése ezt látszik igazolni:

1821	1839
Az Égek beszélnek (!) az Ur nagyságát	A' mennyek beszélnek az úr 'dicsőségét
s kezének hatalma látszik az ég boltján.	's kezének munkáját nyilván mutatja az ég.

Két sorról lévén azonban mindössze szó, a fordítás csak feltételesen tekinthető Gyergyaiénak. A fennmaradt névsorok szerint Gyergyai az 1820—21. tanév elején az iskola növendéke volt (az iskolai év második feléről, 1821-ről már nincs névsorunk). A kórusban bizonyára maga is énekelt. Ekkor egyébként már huszonegyéves, jogi akadémiát végzett ifjú.

⁴³ SZINNYEI i. m. IV. 37.

Gyergyai Haydn-fordítása nyomtatásban is megjelent,⁴⁴ nevének megemlítése nélkül. Így tartja nyilván Petrik bibliográfiája is.⁴⁵ Gyergyai Teremtés-fordítása az első magyar nyelvű tolmácsolások közül való, ha ugyan nem a legkorábbi. Petriknél legalábbis 1867-ig a műnek más magyar nyelvű nyomtatása nem szerepel.⁴⁶ A bemutató plakátja is első magyar nyelvű fordításként említi.⁴⁷ Schletter Alfréd munkájában Czuczor Gergely fordítása majdnem fél századdal később jelent meg.⁴⁸

Nézzük meg közelebbről Gyergyai fordítását.

Az első pillanatban, a számozást véve figyelembe, úgy tűnik, hogy szinte a mű egyharmada hiányzik (21 számozott részt tartalmaz). Alaposabban megvizsgálva azonban nyilvánvalóvá lesz, hogy mindössze a számozás különbözik a későbbi, 32, illetve 34 részt számláló kiadásoktól. Tartalmazza a bemutatón elhangzott összes számokat.⁴⁹ A 17. sz. recitatívó az egyetlen rész, amely kimaradt mind a bemutatón, mind a fordításból. Ezt némileg indokolja a partitúrában e rész felett olvasható „ad libitum”.⁵⁰

A fordítás nyelvezete világos, erőteljes és messze felette áll a XIX. század harmadik—negyedik évtizedében általánosan elterjedt zenei fordítási nyelvnek. Mint ismeretes, a fordított zeneművekben abban az időben egyenesen kötelező érvényűek voltak az idegenszerűségek; ezen senki sem botránkozott meg, sőt természetesnek találta mindenki, amint Molnár Antal tanulmányában olvashatjuk.⁵¹ Ezzel szemben Gyergyainál nyoma sincs ennek. Ime, az első részből Raphael recitatívójának második fele:

„Feltornyosult habokkal,
hullámszik, hánykodik a' tenger;
sziklák, hegyek magasra nyúlnak,
a' hegytetők kiállanak.
A' terjedt lapályt a' széles
nagy folyam csavargva járja,
Lassan csörgve sikul-el
a' csendes völgyben a' patak.”⁵²

⁴⁴ A TEREMTÉS. ORATORIUM HÁROM SZAKASZBAN. HAYDN JÓSEF ZENESZERZŐTŐL. KOLO'SVÁRT AZ EVANG. REFORM. KOLLÉGYOM' BETŪVEL. 1839. kis 8-r. 23. l.

⁴⁵ PETRIK GÉZA: *Magyarország bibliográfiája 1712–1860.* Bp. 1890. II. 81.

⁴⁶ Petrik a német nyelvű Teremtés-kiadásokat is felsorolja; l. i. m. Bp. 1891. III. 338.

⁴⁷ L. a 20. sz. jegyzet kiemelt részét.

⁴⁸ SCHLATTER ALFRÉD: *Az oratorium és Haydn József »Teremtés« című művének szövege.* Kassa, 1884. Schlatter nem említi, honnan vette Czuczor fordítását. Czuczor műveinek kiadásában nem találtam meg, a fordítás idejét nem állapíthattam meg. L.: *Czuczor Gergely összes költői művei.* Bp. 1899. (Zoltvány Irén által sajtó alá rendezett kritikai kiadás.)

⁴⁹ A szövegkönyv számozásának megfelelően Ruzitska György a partitúra egyes darabjait is megszámozta. Schlatter 18 számra osztotta az egész oratóriumot.

⁵⁰ L. a partitúra II. 145. l. Címlelapja hiányzik, így a kiadás helyét, idejét nem idézhetem.

⁵¹ MOLNÁR ANTAL: *Nyugatis magyar dallamok a XVIII. század végén és a XIX. első felében.* Zenetudományi Tanulmányok IV. Bp. 1955. 110 és kk.

⁵² L. a 44. sz. jegyzetben i. m. 5–6.

Vagy Gabriel áriája a második rész elejéről :

„Hatalmas szárnyait csattogtatva
a' büszke sas, hasítja a' léget,
gyors szárnyaltában a' nap felé.
Reggelt köszönt a' vig pacsirta-hang,
'S szerelmet turbékol a' gerliczepár.
Minden bokorból hallik
a' fülemilének édes csattogása ;
még a' bánat nem nyomá keblét,
még a' bus panaszt nem ismeré
elbájoló szava.”⁵³

Arra való bizonyosságul, hogy mennyire lényegre tapintó a tolmácsolása, álljon itt az övé mellett Rajna Zsigmond általános használt későbbi fordítása :

URIEL RECITATÍVÓJA

Gyergyai:

„Rózsás felhőkből kél,
felköltve édes hangoktól,
a' reggel, a' szép, az ifju.
Az ég' magos boltjáról
milly báj összhang ömledez
a' föld színére alá. —
Im ott a boldog pár,
együtt karöltve jár!
Tekintetükből
tündököl a' hála' érzete ;
és énekre hevülve
dicsérik a' teremtőt.
Vegyüljön énekünk
az ő hangjaik közé!

Rajna:

„Rózsás felhőkből tör
Elő — madárdal közt —
A bájos hajnalpir.
Kiárad a mennyboltján
A tiszta harmónia
A földre alá . . .
Nézd, lent a boldog pár,
Mint jár ott karöltve!
Tekintetükből
Látszik a hálaérzet.
Oly vígan dalolnak!
Ajkuk dicséri őt!
Vegyüljön el tehát
Daluk között dalunk.”⁵⁴

Természetesen előfordul néha, hogy a szöveg hangsúlya eltolódik a második szótagra, sőt kisebb-nagyobb ugrás még fokozza is ezt a nyelvi szempontból joggal kifogásolható megoldást :

1c s hév - vel ma - gasz - tal - ják a te - rem - tőt

..s hév - vel hév - vel dí - csé - rik őt

b Vé - gezve áll a munka már örvend az Úr, ha rá - tekint

⁵³ Uo. 9—10.

⁵⁴ Uo. 17.; illetve: Haydn | A teremtés | oratorium solo-, vegyeskar- és zenekarra | Zene- és szövegmagyarázat | írta: Lichtenberg Emil | az énekszöveget fordította Rajna Zsigmond. H. és é. n. 27.

Máskor viszont ma is elfogadhatóan simul a szöveg a dallamhoz, akár szólóénekről, akár együttesről legyen szó, recitatívóról vagy áriáról :

2 a min - de - nek te - hát di - csér - jék. mert ő az Úr, a nagy te - rem tő, mert ő az Úr, a nagy te - rem - tő

2 b S az Is - ten meg - te - kin - ti min - den mun - ká - t

Az alábbi kórusban például a hangsúlytalan indítás, felütésre történő belépés látszólag ellentmond a szöveg követelményének. Az álló dallam elősegíti, megkönnyíti szöveg és zene egyaránt jogos sajátosságainak érvényesülését, és a harmadik ütemtől kezdve lényeges kifogást ma sem emelhetnénk :

3 Té ged i - mád az ég s a föld, té - ged i - mád az ég s a föld., té - ged i - mád az ég s a föld

Farkas Ödönről megírták már, hogy az új magyar zene kialakítása előtti nemzedékből egyike volt a nyelvi szempontokat leginkább érvényesítő zenészeknek. Farkas több alkalommal is előadta a Teremtést, és mindannyiszor Gyergyai fordításában — egészen apró, lényegtelen módosításokkal.

Fordításoknál előfordul, hogy az adott ritmusképleten a fordított szövegnek megfelelően kisebb ritmikai módosításokat eszközölnek. Ez Gyergyainál is többször megtörténik. Erre egyébként már a kezébe kerülő nyomtatott

partitúrában is látott példát ; ez ugyanis a kétnyelvű kiadás volt. A magyar fordítás hol az egyik, hol a másik ritmusképletének felel meg, de arra is kerül példa, hogy a magyar szöveg egy harmadik megoldást kíván ebben a fordításban :

in des Abgrunds Tiefen hin-ab, zur e-wi-gen Nacht

down they sink in the deep of a-byss, to end-less night

a' mély-seg' ső-tét ör-ve-nyé-be az örök éjsza-ká-ra

Természetesen Gyergyai fordítása bizonyos mértékig elavult. Ez azonban nem csökkenti a *maga idején* játszott fontos szerepét.

Nem célozom részletesen végigkövetni a Teremtés későbbi kolozsvári felújításait, annyit azonban mégis meg kell említenem, hogy a bemutató erkölcsi és anyagi sikere folytán az intézet több alkalommal felújította a művet. Az 1840–50-es esztendőkből, ha az intézet pénztára jelentősebb bevételre számított, a Teremtést tűzték műsorra, más hasonló jellegű művek mellett. Így a bemutató után két évvel (1841), majd 1845. január 3-án ismét elhangzott a mű Ruzitska vezényletével.⁵⁵

Farkas Ödön 1884-ben ugyancsak kétszer tűzte műsorra, lényegesen nagyobb együttesel (65 tagú zenekar, 80 tagú kórus).⁵⁶ Majdnem két évtized múlva (1903. április 2.) ismét Farkas Ödön vezényelte. Ez alkalommal a szereplők között ott volt többek között Sándor Erzsi és Zsigmond Ferenc.⁵⁷ Mint előbb említettem, mindhárom alkalommal a bemutatóra készült szövegfordítással énekelték a művet ; az 1884 márciusi plakát még az 1839-ben nyomtatott szövegkönyvet népszerűsítette.⁵⁸

*

A kolozsvári bemutató történetesen egybeesett Haydn halálának *harmincadik* évfordulójával. A zeneiskola a mű bemutatásával ápolta a klasszikusok művészetére iránti tiszteletet, közelebb hozta művészetüket a zenekedvelőkhöz. Az akkori lehetőségekhez képest tiszteletreméltó erőfeszítésekkel teljes művet tolmácsolt anyanyelven. A lelkes muzsikusok és zenekedvelők sikeres vállalkozása megérdemli, hogy *százhusz év* múltán felelevenítsük emléküket és példájukból tanuljunk kitartással, önfeláldozással dolgozni a zene-kultúra terjesztéséért.

⁵⁵ MOLNÁR ANTAL i. m. 111.

⁵⁶ KZC I. 15c.

⁵⁷ Huszonöt év. Összeállítva a Farkas Ödön jubileuma alkalmából. Kv. [1906] 19.

⁵⁸ Uo. 23.

András Benkő (Cluj-Kolozsvár)

HAYDN-PREMIERE IN KLAUSENBURG (CLUJ)

In Klausenburg wurde im Jahre 1819 der Musikverein gegründet, dessen Zöglinge bereits nach einem Jahr auf ihrem aus neun Programmnummern bestehenden Konzert auch drei Chöre aus dem Oratorium »Die Jahreszeiten« von Haydn vortrugen. Kaum ein Jahr später erklang vor der Öffentlichkeit der erste Chorgesang aus dem Oratorium »Die Schöpfung«. Im Jahre 1838 unternahm der Direktor der Schule einen gewagten Schritt, es wurde die ganze »Schöpfung« aufgeführt. Die Aufführung vom 5. April errang einen solchen Beifall, daß sie 5 Tage später wiederholt werden mußte. Einer der Solisten war Ferenc Gyergyai, von dem auch die erste ungarische Übersetzung des Textes der »Schöpfung« stammt.